

MAŁGORZATA KARCZMARZYK

POLSKA SZTUKA WSPÓŁCZESNA W OCZACH DZIECI I DOROSŁYCH

Potencjał pedagogiczny, komunikacyjny oraz kulturowy wybranych obrazów
JACKA YERKI, TOMASZA SĘTOWSKIEGO,
RAFAŁA OLBIŃSKIEGO i ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO

**POLSKA SZTUKA
WSPÓŁCZESNA W OCZACH
DZIECI I DOROSŁYCH**

MAŁGORZATA KARCZMARZYK

POLSKA SZTUKA WSPÓŁCZESNA W OCZACH DZIECI I DOROSŁYCH

Potencjał pedagogiczny, komunikacyjny oraz kulturowy wybranych obrazów
JACKA YERKI, TOMASZA SĘTOWSKIEGO,
RAFAŁA OLBIŃSKIEGO i ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU GDAŃSKIEGO
Gdańsk 2020

Recenzenci
dr hab. Kinga Łapot-Dzierwa, prof. UP
dr hab. Anna Wasilewska, prof. AMW

Redaktor Wydawnictwa
Jolanta Stecewicz

Projekt okładki i stron tytułowych
Marta Przeciszewska

Na okładce wykorzystano obraz Zdzisława Beksińskiego
ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku

Skład i łamanie
Michał Janczewski

Publikacja dofinansowana ze środków Wydziału Nauk Społecznych
oraz Instytutu Pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-7865-968-6

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 05 32

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
-----------------	---

CZĘŚĆ TEORETYCZNA

ROZDZIAŁ 1

O CZYM MÓWIĄ OBRAZY? WPROWADZENIE DO PODSTAWOWYCH POJĘĆ Z ZAKRESU PODJĘTEJ PROBLEMATYKI	21
1.1. Perspektywa semiotyczna sztuki – przegląd badań	27
1.2. Dominacja obrazów i ich konsekwencje społeczno-kulturowe	31
1.3. Polityczne uwikłania obrazów	33
1.4. (Nie)prawda obrazu	36
1.5. Współczesna ikonosfera popularna jako kultura wpływu	40

ROZDZIAŁ 2

POLSKA SZTUKA WSPÓŁCZESNA (NIE) DLA DZIECI	45
2.1. Recepcja sztuki współczesnej przez dziecko	48
2.2. „Społeczeństwo braku” i jego droga ku emancypacji przez sztukę	51
2.3. Realizm magiczny Jacka Yerki, Tomasza Sętowskiego i Rafała Olbińskiego	54
2.4. Beksiński (nie) dla dzieci – osvajanie trudnych tematów przez dziecko za pośrednictwem sztuki	57

ROZDZIAŁ 3

JAK KONSTRUJEMY OBRAZY MYŚLOWE?	59
3.1. Kształtowanie pojęć w umyśle dziecka i dorosłego – kultura i edukacja	61
3.2. Kultura	63
3.3. Edukacja szkolna	65

ROZDZIAŁ 4	
METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH	67
4.1. Przedmiot i cel badań	69
4.2. Problematyka badawcza	70
4.3. Metody, techniki, narzędzia badawcze	73
4.4. Charakterystyka badanych grup i środowiska	76
4.5. Organizacja badań własnych	79

CZEŚĆ EMPIRYCZNA

ROZDZIAŁ 5	
POLSKA SZTUKA WSPÓŁCZESNA W OCZACH DZIECI I DOROSŁYCH. ZNACZENIA NADAWANE WYBRANYM OBRAZOM JACKA YERKI, TOMASZA SĘTOWSKIEGO, RAFAŁA OLBIŃSKIEGO I ZDZISŁAWA BEKSIŃSKIEGO W ŚWIETLE WŁASNYCH BADAŃ	83
5.1. Znaczenia nadawane przez dzieci wybranym obrazom Jacka Yerki, Tomasza Sętowskiego, Rafała Olbińskiego i Zdzisława Beksińskiego	84
5.1.1. Dzieci o obrazach Jacka Yerki	85
5.1.2. Dzieci o obrazach Tomasza Sętowskiego	98
5.1.3. Dzieci o obrazach Rafała Olbińskiego	107
5.1.4. Dzieci o obrazach Zdzisława Beksińskiego	115
5.2. Znaczenia nadawane przez dorosłych wybranym obrazom Jacka Yerki, Tomasza Sętowskiego, Rafała Olbińskiego i Zdzisława Beksińskiego	125
5.2.1. Dorosli o obrazach Jacka Yerki	126
5.2.2. Dorosli o obrazach Tomasza Sętowskiego	138
5.2.3. Dorosli o obrazach Rafała Olbińskiego	148
5.2.4. Dorosli o obrazach Zdzisława Beksińskiego	156
5.3. Kategorie znaczeniowe wyłaniające się ze znaczeń nadawanych wybranym dziełom polskiego malarstwa współczesnego przez dzieci i dorosłych	167
5.3.1. Kategorie znaczeniowe dzieci	168
5.3.2. Kategorie znaczeniowe dorosłych	178
5.4. Szczeliny znaczeń. Wspólne kategorie znaczeniowe dzieci i dorosłych na temat wybranych obrazów sztuki współczesnej	186
5.5. Wnioski z badań istotne dla praktyki pedagogicznej	192
ZAKOŃCZENIE	197
BIBLIOGRAFIA	201
ANEKS	217

WSTĘP

Współczesny świat jest przesycony obrazami. Kulturowe uniwersum stanowią dzisiaj piktogramy, memy, ikony, zdjęcia, emotikony i znaki, które nie muszą być tłumaczone żadnymi słowami. Stały się tak samo arbitralne, jak wizualne „kody skonwencjonalizowane” (Karczmazyk 2014) wyuczone w trakcie edukacji społeczno-kulturowej. Komunikacja za pośrednictwem obrazu jest więc nową kompetencją współczesnego pokolenia, którą trzeba doskonalić i rozwijać już w początkowych latach edukacji szkolnej.

W niniejszej książce chcę zwrócić uwagę na potencjał komunikacyjny, pedagogiczny oraz kulturowy polskiej sztuki współczesnej, niestety niedocenianej w naszej szkole podstawowej, oraz podkreślić istotę możliwego dialogu pomiędzy dziećmi i dorosłymi za pośrednictwem znaczeń nadawanych tej sztuce. Mimo że ten dialog nie odbywa się fizycznie, ponieważ dorosły i dziecko w trakcie badania się nie spotykają i nie rozmawiają razem o sztuce, to jednak potencjalnie jest on możliwy na płaszczyźnie wspólnych znaczeń nadawanych wybranym obrazom. Zarówno bowiem odbiorca dziecięcy, jak i odbiorca dorosły w niniejszym badaniu otrzymują do analizy ten sam przykład polskiego dzieła z zakresu malarstwa współczesnego. Za pośrednictwem własnej interpretacji danego obrazu przekazują zatem swoje „widzenie” świata, swoją ideologię, a także wiedzę potoczną zdobytą w trakcie swojego życia.

Być może analizowane w książce znaczenia dzieci i dorosłych połączą się w punktach wspólnych i utworzą szczeliny znaczeniowe, dzięki którym będzie możliwe porozumienie. Wiedza dziecka i dorosłego jest bowiem kształtowana w określonym otoczeniu społeczno-kulturowym, a to, jakie ono jest, zależy od określonych tradycji, ideologii oraz wychowania. Nadając znaczenia wybranym obrazom z polskiej sztuki współczesnej, dziecko i dorosły, którzy należą do tego samego społeczeństwa, mają tę samą tożsamość kulturową i są wychowywani w tej samej tradycji, będą opowiadać o swoich doświadczeniach, znaczeniowości, wizjach i ideologiach. W ten sposób dadzą się lepiej poznać. Jednak to, czy będzie możliwe porozumienie pomiędzy nimi, okaże się w dalszych rozdziałach zawierających analizy badawcze przeprowadzone na potrzeby tej książki. Należy bowiem również pamiętać o tym, że dorosły i dziecko różnią się od siebie pod względem doświadczenia, ciężaru bagażu społecznego i wiedzy zdobywanej w trakcie kolejnych lat życia.

Wybrane przeze mnie do analizy obrazy, takich polskich twórców współczesnych, jak Jacek Yerka, Tomasz Sętowski, Rafał Olbiński i Zdzisław Beksiński, nie są przypadkowe. Do swoich badań szukałam przedstawień barwnych, fantastycznych, złożonych z wielu detali. Przeglądając strony internetowe i rozpoczynając swoje dociekania od analiz znaczeń na temat znanych surrealistów, odkryłam, że dziecięcą wyobraźnię niezwykle pobudzają obrazy niedopowiedziane, z licznymi szczegółami. Pierwsze trzy nazwiska artystów, choć być może nie zawsze kojarzone przez polskiego odbiorcę kultury, należą do nurtu obecnie cieszącego się wielką popularnością – realizmu magicznego. Z kolei znany powszechnie i ceniony w Polsce artysta, którym jest Zdzisław Beksiński, może się wydawać wielu czytelnikom tej książki (np. nauczycielom, rodzicom, pedagogom) kontrowersyjny. Pytania, które bowiem dotyczą odbiorcy dziecięcego, mają związek z tematem śmierci ujawniającym się w obrazach wybranego tutaj twórcy. Warto w tym momencie podkreślić znaczący potencjał poznawczy obrazów Beksińskiego, który może pomóc zwrócić uwagę najmłodszych odbiorców na tematykę trudną: śmierć,

chorobę, niepełnosprawność, odmienność. Niedocenianie możliwości poznawczych dziecka, w tym odbioru dzieł sztuki (współczesnych), wydaje mi się szczególnie istotne i warte dyskusji teoretycznej. Ważnym argumentem w tej sprawie jest uświadomienie nauczycielom, rodzicom i pedagogom istoty problemu wyznaczania poważnych zadań poznawczych dzieciom już od najmłodszych lat życia.

Praca ze względu na swoją aktualność tematyczną, związaną z potrzebą uczestnictwa w kulturze zarówno dzieci, jak i dorosłych, wpisuje się w zagadnienia antropologiczne, socjologiczne, medialne i estetyczne, ale przede wszystkim ma bardzo istotny wymiar pedagogiczny. Moje badania są bowiem próbą zwrócenia uwagi na możliwość rozwoju sfery poznawczej dziecka przez wskazane przykłady interpretacji obrazowych. Warto podkreślić, że czytanie trudnych komunikatów, jakimi są dzieła polskiej sztuki współczesnej, może powodować uspołecznienie i „wejście” dziecka oraz dorosłego w kulturę wysoką przez zewnętrzne kształtowanie ich upodobań oraz stworzenie świadomości, która wpływa na ich komunikowanie się z otoczeniem. To, w jaki sposób odczytujemy sztukę, nie zależy tylko od edukacji szkolnej czy wychowania rodzinnego, ale staje się interesującym rodzajem gry społecznej związanej z siecią wpływów, które są przesączone przez „filtry indywidualne” odmienne dla każdego z nas (*Światy dziecięcych znaczeń* 2004). Na podstawie własnych lub zbiorowych doświadczeń tworzymy narracje o sobie, o świecie i o życiu, posługując się często potoczną wiedzą na temat rzeczywistości społecznej i kulturowej.

Celem teoretycznym tej książki jest dyskusja na temat medium, jakim jest sztuka współczesna (obraz malarski, sic!), oraz to, w jaki sposób jest ona uwikłana w grę polityczną z władzą oraz ideologią. Istotny dla mnie z perspektywy pedagogicznej jest również potencjał wychowawczy i komunikacyjny dzieła sztuki. Bliskie mi są także rozważania Małgorzaty Cackowskiej nad książką obrazkową dla dzieci, a także istotny problem edukacyjnych reperkusji wychowawczych sztuki (Krauze-Sikorska 2006).

Zagadnieniami kluczowymi, prezentowanymi w części teoretycznej książki, są rozważania Williama Mitchella na temat „mowy” obrazów

(Mitchell 2013), filozoficzna myśl poszukiwania prawdy w obrazie Jacques'a Derridy (Derrida 2003), myśl Rafała Drozdowskiego o obrazach dominujących (Drozdowski 2009) oraz teza Huberta Bilewicza o (a)polityczności sztuki (Bilewicz 2010).

Niezmiernie wartościowe w niniejszej publikacji są również podejścia krytyczne reprezentowane przez nastawienie z dystansu do rzeczywistości społeczno-kulturowej. Chodzi mi o wrażliwość semiotyczną badaczy i teoretyków, których prace będę przytaczać, jak również o moją własną postawę heurystyczną, która pozwoli ujawnić przenikanie się edukacji i kultury, rozpoznać istniejące mechanizmy reprodukcyjne i kulturowe utrwalające porządek i władzę, a także tworzenie się wiedzy oraz struktur ideologicznych w umysłach dzieci i dorosłych. Moja teoretyzacja jest wreszcie szansą na krytyczny obraz kultury masowej prezentującej określone treści, utrzymującej zastany porządek społeczno-kulturowy, pobudzającej do określonych zachowań i kształtującej postawy i potrzeby konsumpcyjne dzieci oraz dorosłych.

Dyskusja w pierwszej części książki ma charakter interdyscyplinarnej, gdyż przebiega w odniesieniu do różnych koncepcji teoretycznych, które pomogą mi w tworzeniu krytycznego opisu dla proponowanych rozważań. Z kolei badanie opisane w części drugiej ma na celu analizę znaczeń dzieci i dorosłych na temat wybranych obrazów polskiego malarstwa współczesnego. Celem empirycznym tego badania jest ukazanie potocznej wiedzy dzieci i dorosłych, a także wszelkich możliwych podobieństw, wspólnych punktów, szczelin, przecinających się lub przeczących sobie wzajemnie znaczeń kreowanych przez badane przeze mnie grupy. Być może analiza opisanego zagadnienia wyznaczy drogę dla alternatywnej formy komunikowania się przez obrazy czy też inne wizualne treści popularne lub medialne lansowane we współczesnej epoce obrazo-centricznej (Bougsiaa, Cackowska, Kopciewicz, Nowicki 2016). Możliwe też, że komunikacja za pośrednictwem sztuki współczesnej utworzy szczelinę, w której zarówno dziecko, jak i dorosły będą potrafili odnaleźć porozumienie.

Problematyka odbioru sztuki przez dzieci i dorosłych wydaje się w tym kontekście ważna, ponieważ dotarcie do rozumienia oraz interpretowania obrazów polskiej sztuki współczesnej może pozwolić na uzasadnienie wykorzystania tego typu przekazów kultury w edukacji i terapii. Z jednej strony bowiem to dzieci stanowią potencjał kulturowy, ucząc się panujących w społeczeństwie zasad i norm. Dzięki analizie obrazu, który jest trudnym dla nich komunikatem wizualnym, rozwijają kompetencje językowe, twórcze i wizualne. Z drugiej strony to dorośli dzięki interpretacji obrazów poszerzają horyzonty myślowe, rozwijają wyobraźnię i stymulują prawą półkulę mózgową, odpowiedzialną m.in. za zdolności plastyczne, intuicję, kreatywność. Obraz może być dla nich również terapeutyczny, ponieważ dzięki jego analizie mogą zbudować znaczenia, wykreować metafory związane z własnym życiem. Ich interpretacja znaczeniowa staje się wówczas autokomunikatem.

Badania znaczeń dziecięcych dotyczących ikonografii polskiej i europejskiej rozpoczęłam w 2013 roku. Niestety, jest to zagadnienie nieobecne w badaniach pedagogicznych i wciąż pomijane. Istnieje niewiele materiałów na ten temat, na przykład prace magisterskie, których jestem promotorką, książka *Co dzieci myślą o życiu, religii i sztuce*, której jestem współredaktorką wraz z Anną Wasilewską i Aleksandrą Lewandowską-Walter, oraz kilka artykułów pisanych we współautorstwie i publikowanych w czasopiśmie polskich oraz zagranicznych. Nie ma również w literaturze pedagogicznej żadnych badań porównawczych dotyczących znaczeń dzieci i dorosłych na temat sztuki, a tym bardziej sztuki współczesnej. Problematyka wychowania przez sztukę małego dziecka jest bardzo istotna i była podkreślana szczególnie w latach siedemdziesiątych na przykład przez Irenę Wojnar, Stanisława Popka, Bogdana Suchodolskiego. Obecnie jest ona kontynuowana na przykład przez: Wiesławę Limont, Hannę Krauze-Sikorską, Justynę Ryczek, Beatę Mazepę-Domagale, Kingę Łapot-Dzierwę, Katarzynę Krasoń, Annę Wasilewską, Urszulę Szuścik czy Janinę Uszyńską-Jarmoc, ale niestety nie obejmuje w swych analizach sztuki współczesnej (z nielicznymi

wyjątkami, np. Magdalena Szubielska, Ewa Niestorowicz, Bibiana Bałaj, Ewa Wojtyniak-Dębińska, Beata Marcinkowska).

Mimo to istnieje wiele polskich publikacji pośrednio związanych z tym tematem, a skupiających się wokół:

- odbioru sztuki przez dorosłego odbiorcę, na przykład monografia naukowa *Co z tym odbiorcą? Wokół zagadnienia odbioru sztuki* (2016), w której autorzy zastanawiają się nad wzajemnymi relacjami elementów triady artysta – dzieło – odbiorca, albo artykuł *Wpływ figuratywności obrazu i zapoznania się z informacją katalogową na percepcję estetyczną malarstwa współczesnego przez ekspertów i laików* (Szubielska, Niestorowicz, Bałaj 2016), w którym autorki starają się porównać odbiór malarstwa współczesnego przez tzw. laików z odbiorem tzw. ekspertów;
- odbioru ikonosfery popularnej przez dzieci, na przykład *Edukacja w zakresie sztuk wizualnych, czyli o przygotowaniu dzieci w młodszym wieku szkolnym do odbioru i kreowania otaczającej je ikonosfery* (Mazepa-Domagala, Wilk 2015);
- dziecięcego uczestnictwa w kulturze, na przykład badania związane z analizą współczesnych mediów zajmujące się między innymi problematyką dziecka w perspektywie mediów: *Media – przyjaciel czy wróg dziecka? Program informacyjno-edukacyjny* (2006); *Media elektroniczne w życiu dziecka w kontekście wartości wychowawczych oraz zagrożeń* (Izdebska 2008); *Dziecko w wirtualnej galerii* (Karczmazyk 2013), czy też ostatnie badania związane z odbiorem sztuki współczesnej opublikowane w artykule *Wpływ zajęć edukacyjnych prowadzonych w przestrzeni galerii na odbiór abstrakcyjnej sztuki współczesnej przez uczniów młodszych klas szkoły podstawowej* (Szubielska 2018);
- nowoczesnej edukacji artystycznej i twórczości plastycznej dziecka, na przykład *Dylematy edukacji artystycznej. Edukacja artystyczna wobec przemian w kulturze* (Limont, Nielek-Zawadzka 2005); *Edukacja artystyczna wobec przemian w kulturze* (2005); *Edukacja przez sztukę* (Krauze-Sikorska 2006); *Dziecko w świecie sztuki:*

dziecko w świecie wartości: o wartościach edukacyjnych dzieł (Łapot-Dzierwa 2011), *Edukacja plastyczna jako środek wspierania rozwoju dziecka* (Łapot-Dzierwa 2012);

- sztuki/obrazu jako medium znaczącego, na przykład *Sztuka w poszukiwaniu sensu* (2002); *Obraza na obrazu. Strategie społecznego oporu wobec obrazów dominujących* (Drozdowski 2009); *Sztuka w naszym wieku* (Miecznicka 2015).

Oprócz wymienionych publikacji warto wspomnieć o innych znanych światowych pozycjach dotyczących analizy semiotycznej komunikatów wizualnych, a więc semiotyki kina, teatru, kultury ludowej, fotografii, sztuki i literatury, na przykład Rolanda Barthesa (1996), Susan Sontag (1986), Jurija Łotmana (1999, 2008), Sola Wortha (1969, 1981), Władimira Proppa (1976), Piotra Bogatyriowa (1979), Borisa Uspienkiego (1995) czy też Umberto Eco (1994, 1996).

W literaturze obcojęzycznej pozycją związaną z odbiorem i tworzeniem sztuki przez dziecko jest książka Susan Wright pt. *Children, Meaning-Making and the Arts* (2012). Autorce chodzi o głos dziecka, który może się ujawnić przez sztukę w znaczeniach nadawanych przez dziecko za pomocą nieruchomych i ruchomych obrazów, dźwięków, tekstur, gestów i innych znaków.

Kolejna pozycja obcojęzyczna, która jest bliska proponowanej przeze mnie tematyce, to wspomniana już książka Williama Mitchella o znaczącym tytule: *Czego chcą obrazy* (2013), w której autor stara się przeanalizować grę komunikatów wizualnych z odbiorcą. Pokazuje magię, ale zarazem uwikłanie ideologiczne obrazów i zadaje ważne pytania, takie jak „Czy obrazom można wierzyć, a jeśli tak, to którym z nich?”.

Jeszcze inne badania prowadzone za granicą, a związane z poruszaną problematyką obejmują następujące zagadnienia:

- edukacja muzealna (Brajčić, Kovačević, Kuščević 2013);
- wizualne preferencje dzieci w wieku wczesnoszkolnym na temat sztuki XX-wiecznej (Kardum, Kuščević, Brajčić 2020);

- analizowanie sztuki abstrakcyjnej i ekspresjonistycznej przez małe dzieci (Nissel, Hawley-Dolan, Winner 2016);
- poznawanie sztuki przez dzieci w wieku wczesnoszkolnym (Twigg, Garvis 2010).

Ponieważ problematyka poruszana w niniejszej książce dotyczy pośrednio naiwnych koncepcji dziecięcych, warto również wspomnieć o analizach pedagogicznych i psychologicznych tzw. potocznych teorii rzeczywistości, związanych z tematyką trudną dla dziecka (do których należy również sztuka). Moja ostatnia publikacja (przy współautorstwie Aleksandry Lewandowskiej-Walter oraz Anny Wasilewskiej) sygnalizuje ten wątek. Książka *Co dzieci myślą o życiu, religii i sztuce. Dziecko a tematy trudne* (2016) analizuje rozmowy z dziećmi o rozwodzie, życiu, religii i sztuce, które są opisane w kontekście znaczeń, jakie dzieci nadają tym tematom na podstawie ich wiedzy potocznej. Publikacja ta stanowi dobry punkt wyjścia do rezultatów badań empirycznych, które omawiam w niniejszej pracy, a szczególnie w jej ostatniej części związanej z dziecięcymi znaczeniami nadawanymi sztuce.

Książka składa się z dwóch części: teoretycznej oraz empirycznej i ma pięć rozdziałów.

W rozdziale pierwszym definiuję obraz, rozumiany szerzej jako komunikat wizualny wchodzący w relację z odbiorcą. Analizując teorie Williama Mitchella, Viléma Flussera, Rafała Drozdowskiego, Umberto Eco, Gilles’a Deleuze, Anne D’Allea, Jacques’a Derridy, Władysława Tatarkiewicza, Ernsta Gombricha i innych, zastanawiam się nad tym, w jaki sposób elementy obrazu pozostają do siebie w „relacji magicznej” i jak w większym lub mniejszym stopniu „czarują” danego odbiorcę. Doprecyzowuję również takie pojęcia, jak obraz, sztuka, (nie)prawda w obrazie, dialog, pierwotny system modelujący, *studium* i *punctum*, dominacja obrazowości, obrazy dominujące, obrazy upodmiotowione.

Rozdział drugi to próba dyskusji wokół kilku kontrowersyjnych pytań: „Czy polska sztuka współczesna nadaje się dla dziecięcego odbiorcy?”, „Kto tak naprawdę wyklucza dziecko ze współczesnego życia

kulturalnego?” „Kto powinien decydować o tym, co może ono oglądać, a co nie?”, „Dlaczego powszechna opinia jest taka, że galerie sztuki współczesnej nie są dla dzieci?”.

W rozdziale tym przytaczam również różne opinie artystów, kuratorów sztuki i teoretyków, którzy zwracają uwagę na istotę tego problemu. Badania przedstawione w części empirycznej mogą stanowić przyczynek do zmiany poglądów wielu pedagogów i rodziców w tej kwestii.

Rozdział trzeci jest poświęcony dyskusji na temat tego, w jaki sposób konstruujemy obrazy myślowe. Opisanie przeze mnie potocznych koncepcji rzeczywistości jest istotne z punktu widzenia prowadzonych badań. Kształtowanie pojęć w umyśle dziecka i dorosłego zależy bowiem od kultury, wychowania i edukacji. To, jakie znaczenia nadają oni wybranym przeze mnie współczesnym obrazom, będzie istotne z punktu widzenia psychologii poznawczej.

W rozdziale czwartym opisuję metodologię badawczą, która przyjęła postać badań hybrydowych. Ponieważ bliskie mi są poszukiwania, które nazywam wielotorową, heurystyczną drogą możliwych prawd, to swoje analizy opisuję w kontekście poststrukturalistycznym, w którym podkreśla się wielość możliwych interpretacji.

Ostatni rozdział (badawczy) dotyczy analizy znaczeń nadawanych przez dzieci i dorosłych wybranym obrazom Jacka Yerki, Tomasza Sętowskiego, Rafała Olbińskiego i Zdzisława Beksińskiego. Znaczenia te w początkowych podrozdziałach są analizowane jednostkowo, semiotycznie, a w kolejnych na ich bazie utworzono kategorie znaczeniowe, które wyłaniają się ze znaczeń nadawanych wybranym dziełom. Podrozdział *Szczeliny znaczeń. Wspólne kategorie znaczeniowe dzieci i dorosłych na temat wybranych obrazów sztuki współczesnej* to próba odkrycia wspólnych znaczeń dziecka i dorosłego. Narracje dzieci, inspirowane przedstawieniami ikonicznymi, ukazują poznawcze strategie dochodzenia do rozumienia rzeczywistości, a porównanie ich ze znaczeniami osób dorosłych może ukazać pewną płaszczyznę komunikacyjną.

Znaczenia jednych i drugich, tak jak w koncepcji „trzeciej przestrzeni” Edwarda Soja, mogą być do siebie podobne lub też sobie przeciwstawne.

Analizowane przeze mnie znaczenia dzieci i dorosłych to potencjalny dialog „bez dialogu”, czyli sytuacja bez fizycznego kontaktu, do którego zwykle jesteśmy przyzwyczajeni, gdy dwie osoby ze sobą rozmawiają. W moim filozoficznym ujęciu dialog to potencjalna komunikacja międzypokoleniowa, to nadawanie znaczeń przez jednych i drugich, a zarazem współtworzenie dzieła danego artysty przy założeniu, że każdy obraz to – zgodnie z koncepcją Umberto Eco – dzieło otwarte (Eco 1994). Dialog stanowi zatem interesującą płaszczyznę wielorakich znaczeń, które warto poznać i odszyfrować. Będą to bowiem świadectwa wiedzy, doświadczeń i historii ludzkich „zaklętych” w wykreowanych przez nich opowieściach interpretujących obrazy.

Prace nad książką trwały sześć lat. Bazowałam na moich licznych badaniach naukowych, na doświadczeniu artystycznym i pedagogicznym. Zmierzenie się z tak trudnym tematem, jakim jest znaczeniowość sztuki współczesnej, było poprzedzone wypracowaniem metody analizy znaczeń dziecięcych na temat obrazów oraz wyborem tych przedstawień malarskich, które byłyby interesujące zarówno dla dzieci, jak i dla dorosłych. Już od dawna interesowała mnie problematyka obrazu (w tym wypadku z zakresu sztuki współczesnej), który mógłby być medium komunikacyjnym pomiędzy podmiotami doświadczającymi. Dlatego wypracowałam kategorię dialogu, która stała się dla mnie istotna z perspektywy wzajemnych znaczeń, a konkretnie świata znaczeń dzieci i świata znaczeń dorosłych. Poszukiwałam w nich szczelin znaczeniowych, a czy je znalazłam, okaże się po lekturze książki, do której serdecznie zapraszam.

Książka ta nie powstałaby w takim kształcie bez pomocy bliższych mi osób. Dlatego szczególne podziękowanie chciałabym złożyć

prof. dr hab. Annie Wasilewskiej, która była jedną z recenzentek i do której cennych uwag starałam się dostosować, przybliżając czytelnikowi problematykę dialogu oraz interpretacji dzieł sztuki współczesnej. Ważnymi dla mnie osobami, które od zawsze wspierały moje twórcze działania, a także dawały krytyczne i cenne rady, były i są: prof. dr hab. Maria Mendel, prof. dr hab. Grażyna Penkowska, prof. dr hab. Ewa Zalewska, prof. Kinga Łopot-Dzierwa, dr Natalia Pater-Ejgierd oraz dr Małgorzata Cackowska. Dziękuję wszystkim za wsparcie i czas poświęcony na rozmowy, uwagi oraz krytyczne analizy problematyki ujętej w niniejszej książce.

Szczególne wyrazy wdzięczności pragnę też przekazać byłemu dyrektorowi Muzeum Historycznego w Sanoku Wiesławowi Banachowi oraz obecnemu – dr. Jarosławowi Serafinowi za zgodę na bezpłatne zamieszczenie na okładce obrazu Zdzisława Beksińskiego. Pragnę także bardzo serdecznie podziękować artyście i koledze Tomaszowi Sętowskiemu, z którym miałam przyjemność przeprowadzić wywiad, co wzbogaciło tę książkę o wątki biograficzne. Serdeczne podziękowania za cudowną współpracę pragnę również złożyć całemu zespołowi redakcyjnemu Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego, a w szczególności dyrektor Joannie Kamień oraz redaktorce Jolancie Stecewicz.

Małgorzata Karczmarzyk, artysta malarz, pedagog, doktor nauk humanistycznych, wykładowca akademicki. Ukończyła malarstwo w gdańskiej Akademii Sztuk Pięknych oraz pedagogikę na Uniwersytecie Gdańskim. Napisała ponad 50 publikacji, których problematyka jest związana z pedagogiką, wychowaniem przez sztukę, edukacją artystyczną, semiotyką sztuki, komunikacją wizualną i edukacją medialną. Miała około 50 wystaw w kraju i za granicą. Prowadziła warsztaty plastyczne m.in. w Polsce, Szwecji, Turcji, Niemczech, Irlandii, USA, na Ukrainie oraz w Portugalii. W pracy artystyczno-badawczej stara się łączyć aparaturę pojęciową sztuki z metodami naukowymi, udowadniając, że dziedziny te jedynie pozornie są od siebie odległe.

Małgorzata Karczmarzyk podejmuje złożony problem uczestnictwa dzieci w kulturze wysokiej. Temat trudny zarówno ze względu na specyfikę poznawczą odbiorców (dzieci), jak i niełatwą sytuację społeczno-kulturową współczesnej sztuki wizualnej (przy ekspansji sztuki masowej). Tytuł prezentowanej książki niesie konotacje nieoczywiste, więc może być swego rodzaju prowokacją poznawczą. Książka może stać się mocnym argumentem za wyznaczaniem poważnych zadań poznawczych dzieciom już od najwcześniejszych etapów edukacji. Pokazuje bowiem możliwości poznawcze dzieci – percepcji, umiejętności kojarzenia, wnioskowania, interpretacji symboli i metafor. To kompetencje poznawcze kluczowe dla dalszej edukacji oraz dla funkcjonowania w kulturze i świecie społecznym. Dzięki takim działaniom edukacyjnym, które proponuje Autorka, edukacja może się przyczynić do przełamania dominacji kultury niskiej w przestrzeni społecznej.

Z recenzji dr hab. Anny Wasilewskiej, prof. AMW

Książka Małgorzaty Karczmarzyk jest efektem jej wieloletniej pracy naukowo-badawczej dotyczącej zagadnień rozumienia sztuki współczesnej przez dzieci i dorosłych. Tym razem autorka dokonuje próby analizy i porównania znaczeń w obydwu grupach. Poszukuje punktów wspólnych, dzięki którym jest możliwe nie tylko porozumiewanie się, ale również kształtowanie konkretnych zachowań (twórczych, emocjonalnych, poznawczych) związanych z „byciem” we współczesnej kulturze i sztuce. To temat bardzo trudny, ponieważ dotyka delikatnego obszaru życia człowieka. Wymaga od badacza ogromnej wiedzy i doświadczenia z zakresu wielu dyscyplin (psychologii, pedagogiki, sztuki, estetyki). Dlatego warto podkreślić interdyscyplinarność takiego podejścia badawczego.

Z recenzji dr hab. Kingi Łopot-Dzierwy, prof. UP